

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 18

Київ · Світич · 2022

Тема 4

Роль простору в розумінні минулого і сучасного світу

§ 18. Що таке історико-географічний простір

Як змінювалися уявлення про простір упродовж історії?

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- пояснювати, що таке історико-географічний простір;
- порівнювати уявлення про простір на основі картографічної інформації з різних історичних періодів;
- співвідносити інформацію з розповіді вчителя та з матеріалу підручника;
- визначати роль простору у вивченні минулого.

1. Що досліджує історична географія?

Коли ти розповідаєш історії зі свого життя, то зазначаєш, де саме відбулися події. Чому? Бо від цього залежить їхнє значення. Одна справа розсипати кишенькові гроші у своїй кімнаті й зовсім інша — впустити їх на автобусній зупинці. Є різниця між ситуаціями: забігти на пагорб і вибратися на Говерлу, переплисти ставок і подолати море, поїхати до сусіднього міста і відвідати іншу країну.

Так само як і життєві події, увесь історичний процес пов'язаний із запитанням "де?". Відповідає на нього **історична географія** — допоміжна історична наука. Вона перебуває на межі історії та географії й намагається прив'язати події минулого до місця, де вони відбувалися. Історична географія досліджує, як вплинули на історію природні умови, у яких вона розгорталася.

Історична географія також вивчає карти. Це можуть бути сучасні мапи, де показані битви чи зміни державних кордонів, або ж старовинні карти, з яких можна дізнатися, яким уявляли світ наші предки.

1. Згадай старовинні карти, які тобі доводилося бачити в цьому підручнику або в підручнику з нашого курсу за 5 клас. Чим вони відрізняються від сучасних? Опиши ту, яку пам'ятаєш найкраще.

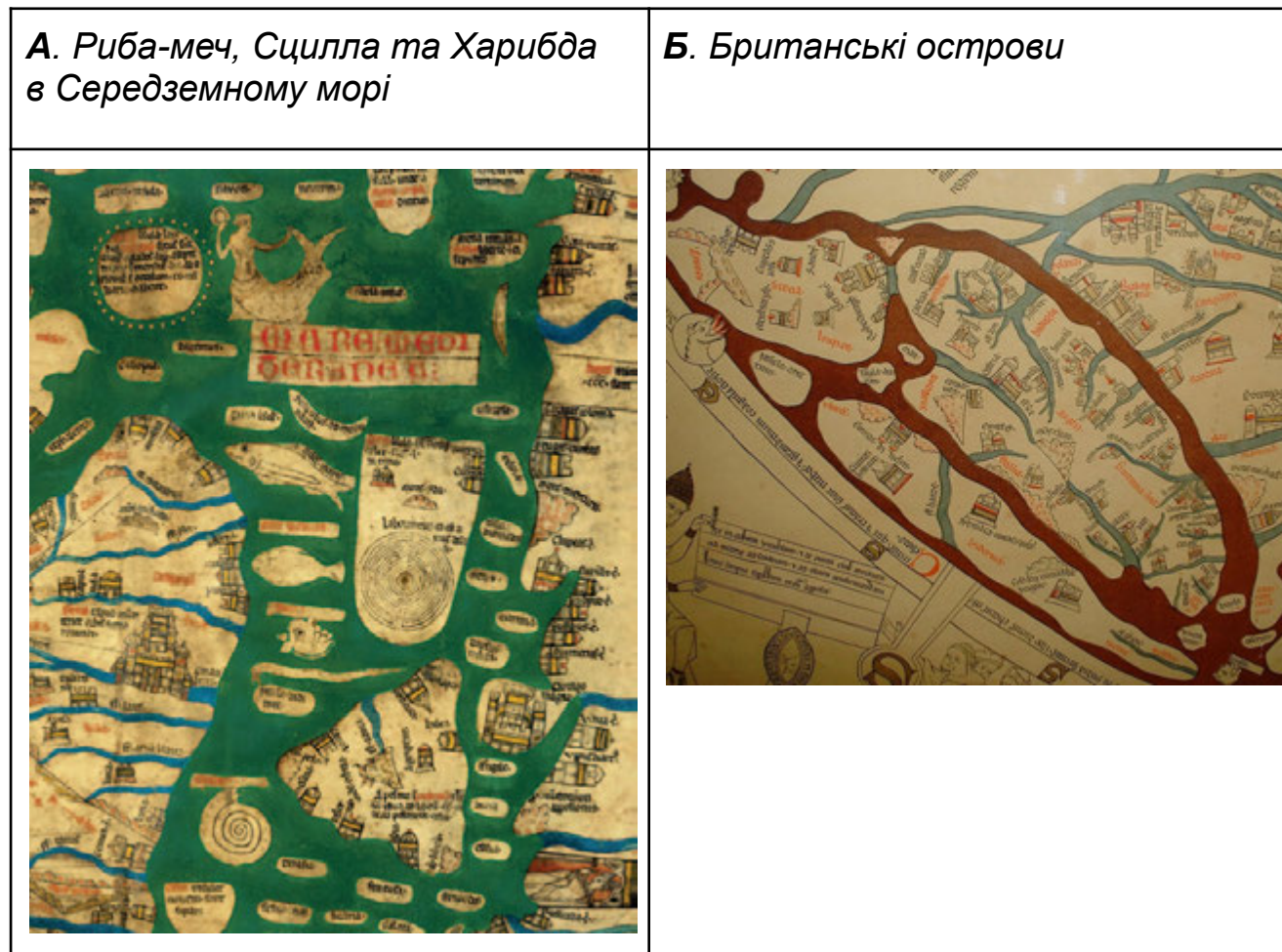
2. Пригадай з § 3, що таке ойкумена. Хто придумав цю назву та щодо чого її застосував?

Якщо ти порівняєш старовинні карти з сучасними, то помітиш чимало неточностей: спотворені континенти, викривлені моря та річки, деяких частин світу зовсім немає. Для подорожей такі "неправильні" мапи навряд чи підійдуть, а от для вчених вони дуже важливі, адже відображають розуміння світу в давнину.

Кожен народ у певний період вважав, що за межами дослідженого ним світу не існує інших людей, що там можуть жити якісь фантастичні чи зловісні звірі. Тому часом на старовинних картах у нерозвіданих місцях малювали драконів, грифонів та інших небачених істот.

3. Розглянь **джерела 1–3**. Як вони співвідносяться? Знайди спільне і відмінне в розповідях (**джерела 2, 3**).

Джерело 1. Фрагменти середньовічної Герекфордської карти світу близько 1290–1310 рр. із собору в місті Герекфорд, Англія, Велика Британія

Джерело 2. Уривок з фантастичного роману польського письменника А. Сапковського "Відьмак. Сезон гроз"

"Стелю кімнати оздоблював плафон, фреска, що зображувала вітрильник серед хвиль, тритонів, гіпокампів і створінь, що нагадували омарів. А фреска на одній зі стін була мапою світу. Мапою (...) абсолютно фантастичною, що небагато спільного мала зі справжнім розташуванням суходолу та морів. Але красивою та зробленою зі смаком".

Джерело 3. Уривок з підручника для студентів "Історична географія України"

"У той час (три тисячі років тому) потрапити у Чорне море (...) означало вийти за межі земного життя. Згідно з уявленнями архаїчних греків, на межі двох світів — у протоках — знаходився Аїд, острови блаженних та інші атрибути загробного життя, описані у грецьких міфах; при вході у Чорне море над водою височіли міфічні скелі Планкти, на його північному узбережжі розташовувалася країна Кіммер, у якій Одиссей знайшов вхід у царство Аїда, і де ніколи не світило сонце. У горах Таврики знаходилися також міфічні печери Ахерон, у яких сидів сторож підземного світу — триголовий пес Цербер, у морі — навпроти гирла Істру — був острів блаженних Левке (сучасний Зміїний)".

4. Дізнайся, що означають назви Кіммер, Таврика, Істр (**джерело 3**). Про які території біля Чорного моря мали такі уявлення архаїчні (давні) греки?

5. Як ти гадаєш, чому та навіщо на картах малювали фантастичних істот?

2. Як люди малювали карти в різні часи?

6. Пригадай з нашого курсу за 5 клас, як виглядала схема давнього поселення, видряпаного на бивні мамонта. Його відкопали поблизу села Межиріч на Черкащині. Що на схемі було позначено?

Деякі історики й історикині вважають, що люди почали малювати карти ще до того, як навчилися писати. Найстарішій мапі 8,5 тисяч років. Це план міста, знайдений у Чатал-Гьоюку в Туреччині. А межиріцька схема зроблена аж 17 тисяч років тому.

Відтоді люди створили тисячі карт. Вони зображували той простір, який бачили і який уявляли. Старовинні мапи рідко коли є точними, зате завжди відтворюють уявлення їхніх авторів про світ і потойбіччя, а також місцевість, де жили ці автори. Така своєрідна "сліпота" картографів збереглася і в епоху географічних відкриттів. У XV–XVII ст. вони вже не губили на мапах цілі континенти, але все одно зображували лише те, що вважали важливим.

Картографи послуговуються спеціальними символами, тобто універсальним кодом, що допомагає прочитати мапу, навіть не знаючи мови, яку використали для її створення.

7. Проаналізуй карти (**джерела 4, 5**). Які території на них зображено? Чи можна це зрозуміти без підписів до мап? Чому?

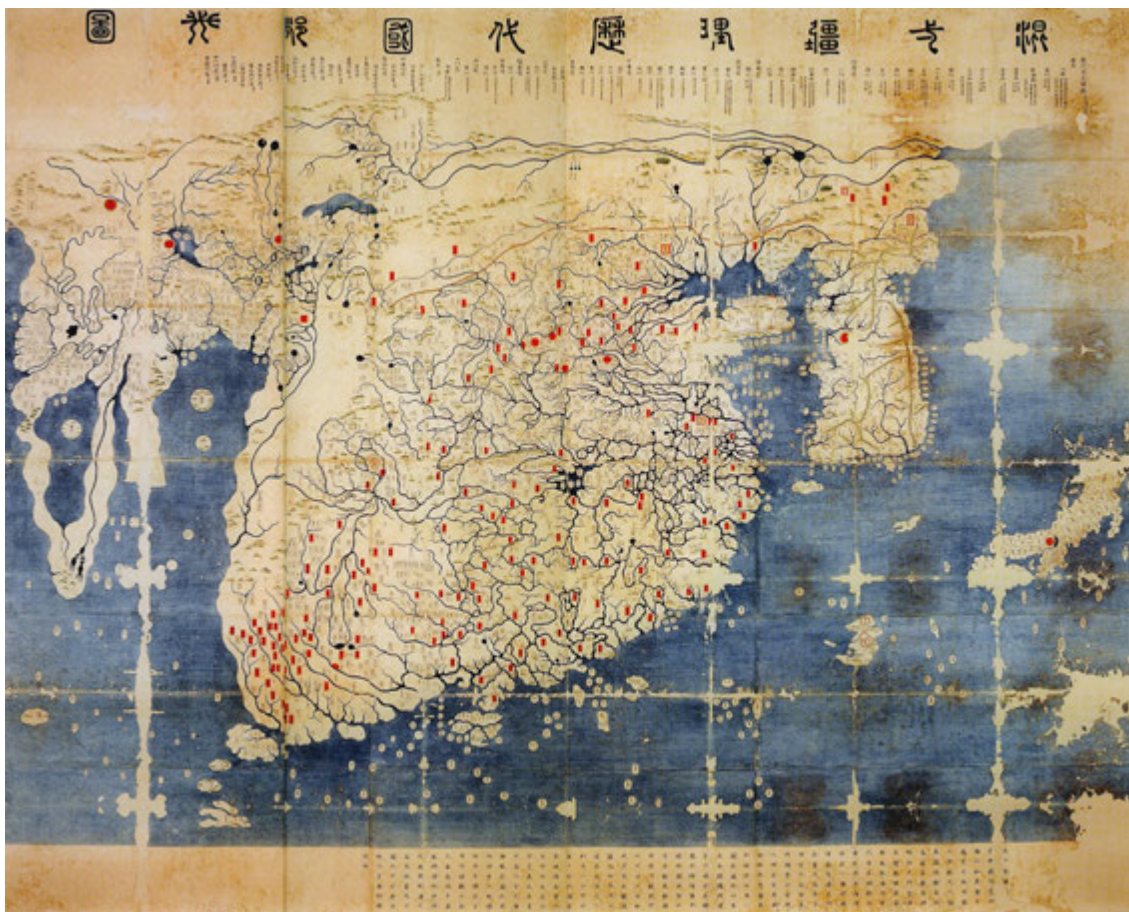
8. Чи можеш ти знайти українські землі на карті (**джерело 4**)? Чим ця мапа відрізняється від сучасних?

9. Як ти гадаєш, чому на карті (**джерело 5**) Азія, зокрема територія Китаю та Кореї, набагато більша за Європу та Африку, які зображені дуже схематично?

Джерело 4. Карта Східної Європи з книги "Космографія", укладеної Себастьяном Мюнстером у 1540-х роках

Джерело 5. Каннідо — велика шовкова карта Старого світу, створена в Кореї за правління короля Тхеджона в 1402 р. на основі вивчення раніших китайських мап. Одна з найдавніших далекосхідних карт

3. Що можна дізнатися про простір зі старовинних карт?

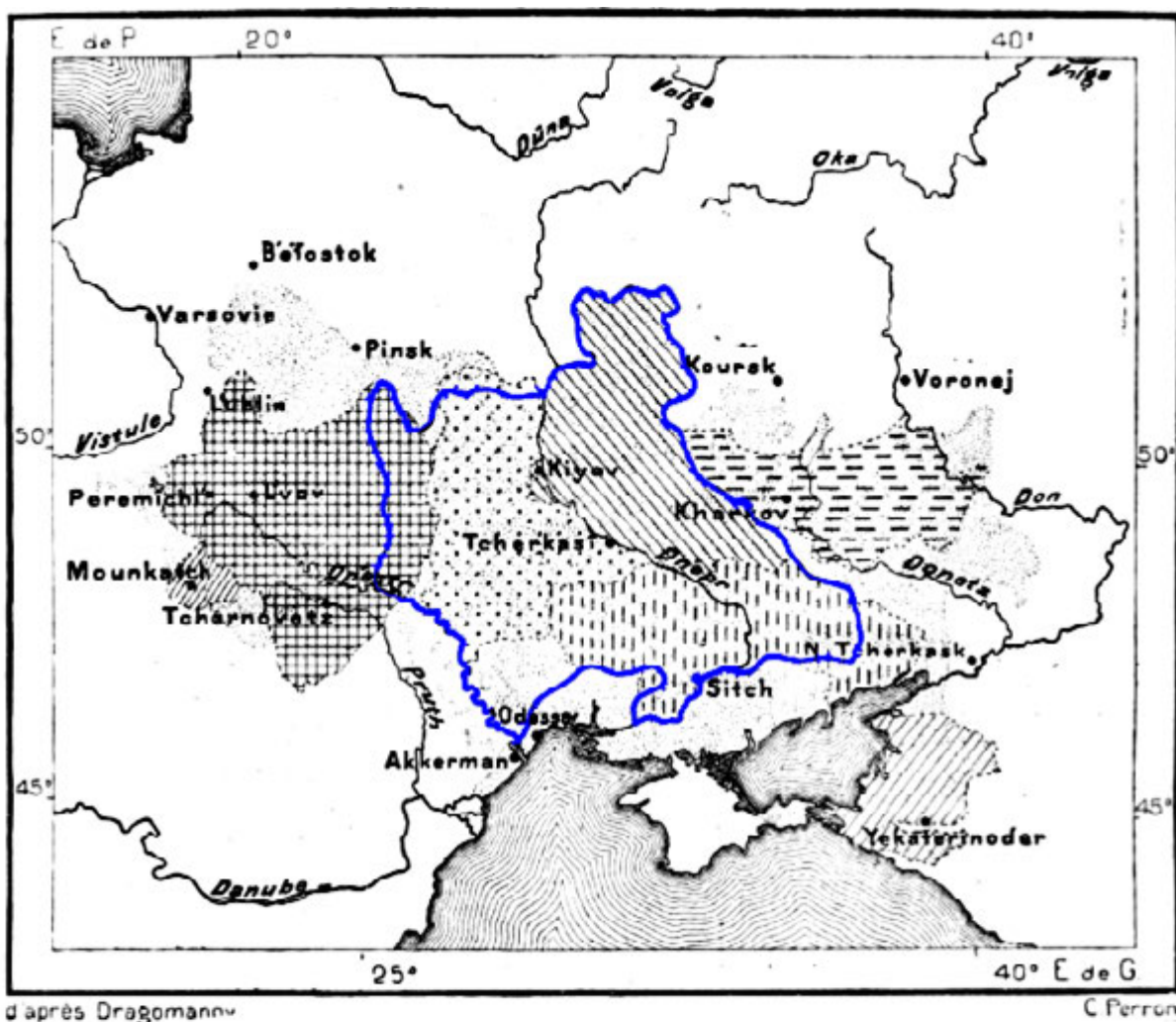
10. Про що свідчить зміна назви території в різні історичні періоди?

Називаючи нові землі, окреслюючи кордони, люди немов привласнювали території. Зміна ж назви свідчить про те, що землею тепер володіє хтось інший, або що часи змінилися і вона сприймається по-іншому. Наприклад, та сама територія в різні часи мала різні назви: Галицьке князівство, Галицько-Волинська держава, Королівство Галичини та Володимерії, ЗУНР (Західноукраїнська Народна Республіка). Для істориків кожна із цих назв відображає не лише державу на конкретній території, а й час її існування.

Коли європейці дісталися Америки, вони відразу почали давати назви землям, річкам, горам. Нововідкриті території називали "Новим світом" на противагу "Старому світу" (Європа, Азія, Африка), який європейці знали з давніх часів.

11. Про що свідчить карта (**джерело 6**) французького дослідника Жан-Жака Елізе Реклю? Чому ця мапа як історична пам'ятка важлива для сучасних українців?

Джерело 6. Історична карта українських земель французького географа Жан-Жака Елізе Реклю, надрукована у французькому підручнику зі світової географії 1879 р. На мапі позначені територія розселення українців на кінець XIX ст., а також державні утворення та регіони України в різні часи: Козацька держава 1649 р., Лівобережна Гетьманщина (1667–1765 рр.), Чорноморське козацтво, Запоріжжя і Січ, Слобожанщина та ін.

Цікавий факт

У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського зберігаються 633 рукописні карти та 1863 старовинні друковані мапи. Серед них є і знаменита "Генеральна карта України" (1648 р.) Г. Боплана, з якою ми познайомилися в 5 класі. Ці карти — надзвичайно важливе свідчення минулих епох. Вони містять описи, топоніми та історичні відомості про українські землі в різні історичні періоди.

Історичні карти не лише розповідають про минуле й відкривають нам походження сучасних топонімів. Вони є вагомим аргументом під час суперечок щодо приналежності земель народу чи державі. Якщо ти роздивляєшся політичну карту (на якій позначені держави), зверни увагу на кордони України. Ти знаєш, що Росія у 2014 році захопила український Крим. Якщо побачиш його на сучасній карті позначеним як російська територія, то це означає, що автор або помиляється, або підтримує загарбання. Навіть побіжне вивчення старовинних мап доводить, що Крим і його мешканці мали й мають найтісніші зв'язки з Україною.

Підсумкові запитання і завдання

1. Чим старовинні карти відрізняються від сучасних?

2. Чому давні автори спотворювали інформацію на картах?

3. Як пов'язані час і простір у вивченні минулого? Чи можна досліджувати минуле, спираючись лише на один з елементів? Чому?

4. Прокоментуй вислів французького географа Жана-Жака Елізе Реклю "Історія є географія в часі, а географія — історія в просторі".

Домашнє завдання

1. Які зміни топонімів запроваджені у твоєму населеному пункті? Запиши 2–3 приклади. Якщо потрібно, звернися по допомогу до дорослих.

2. Розпитай рідних, чи зазнав змін простір, у якому ви живете. Це стосується інтер'єру помешкання, облаштування подвір'я, забудови мікрорайону. Можеш використати старі фотографії. Запиши інформацію про зміни, які сталися, та з чим вони були пов'язані.
